

УДК 598.1:591.9(447.43/.44)

Соболенко Л.Ю.¹, Таращук С.В.²

ФАУНА ПЛАЗУНІВ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

¹ – Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини, Черкаська обл., м. Умань, Україна; E-mail: sobolenko@ukr.net

² – Інститут зоології НАН України. м. Київ, Україна

Ключові слова: герпетофауна, Поділля, чисельність

Вивченням герпетофауни західного регіону України займалось багато зоологів в різні часи [2, 4, 12, 14, 20, 21, 23, 25-29] проте, всі ці дослідження стосувались, головним чином, Карпатського регіону, частково Тернопільської області, здебільшого її північних районів. Західне Поділля у цьому плані залишилося практично недослідженим. Разом із тим відомості багатьох авторів щодо таксономічного статусу, популяційної структури і морфологічних характеристик плазунів цього регіону мають обмежений, а інколи і суперечливий характер.

Метою даної роботи було вивчення поширення, чисельності та морфологічних особливостей плазунів Західного Поділля.

МАТЕРІАЛ І МЕТОДИКА

Матеріалом для даної роботи послужили результати власних досліджень, проведених в Західному Поділлі в 1999-2007 рр. протягом періоду активності рептилій. Крім того, використовувалися літературні дані, а також колекційні фонди Зоологічного музею Національного науково-природничого музею НАН України (ЗМ ННПМ), м. Київ; Санкт-Петербурзького імператорського Зоологічного музею. В роботі використані матеріали дослідження зовнішніх морфологічних ознак 9 видів плазунів (308 особин). Морфологічну характеристику видів проводили на живому матеріалі за раніше підібраними і таксономічно обґрунтованими ознаками [3, 15]. Підрахунок чисельності проводили маршрутним методом [5, 15].

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ.

На території Західного Поділля реєструвалися 10 видів плазунів із 13, що були знайдені на заході України [20, 21].

Черепаша болотяна – *Emys orbicularis* (Linnaeus, 1758). Карапакс випуклий, овальної форми, темного кольору із променистим малюнком (тип карапаксу — променистий) [7], пластрон чорний, кінцівки темні із жовтими плямами. Порівняння з представниками південного регіону України показало чітку відмінність в його будові,

що вказує на належність черепах досліджуваного регіону до номінативного підвиду [1, 3, 7, 31].

Вперше цей вид на Поділлі згадує Е. Ейхвальд [30], пізніше в околицях м. Кам'янець-Подільський його знаходив Г. Бельке [29]. Спорадично трапляється по всій території Західного Поділля [21] (рис. 1), хоча на Опіллі (суміжна територія) – не знайдена [4]. Виявлена в заплавах річок Стрипи, Серету, Тупи, Збруча, ставках та озерах, де її чисельність складає 1-3 ос./км. Відсутня у заповіднику «Медобори». За проведеними обліками чисельності на досліджуваній території *E. orbicularis* загалом є малочисельним видом (1-2 ос./ км), хоча деякими авторами [20] вважається характерним представником місцевої фауни. Для інших регіонів дослідники вказують на значно більш чисельні знахідки: для Закарпаття – 5-8 ос./км [23]; для півдня України – 10-25 ос./25 м берегової лінії [7], 1-3 ос./100 м, інколи до 175-380 ос./га [11, 32].



Рис. 1. Схема поширення *Emys orbicularis* на Західному Поділлі.

Примітка. На цьому рисунку і в подальших: ○ -- літературні дані; ● -- власні знахідки.

Враховуючи низьку чисельність в регіоні та відсутність *E. orbicularis* в деяких місцевостях, а також тенденцію до скорочення ареалу виду в Україні [7, 22, 23] доцільно вжити охоронних заходів щодо його збереження. Її занесено до II додатку до Бернської конвенції [9]. Чинники падіння чисельності – трансформація біотопів (меліорація заплав річок, знищення місць відкладання яєць.).

Результати морфометричних вимірювань в мм (27 особин: 15♂♂ і 12♀♀).

L. car. ♂♂ 55,0-235,0 (130,5 ± 10,0), ♀♀ 42,8-180,0 (122,4 ± 8,9); Lt. car. ♂♂ 52,0-220,0 (127,5 ± 6,5), ♀♀ 40,0-170,0 (110,0 ± 6,80); Al. t. ♂♂ 28,0-108,0 (65,0 ± 3,50), ♀♀ 25,0 – 97,0 (63,0 ± 22,63); L. cd. ♂♂ 50,0 – 120,0 (86,5 ± 4,5), ♀♀ 35,0 – 80,0 (59,0 ± 5,0).

Веретільниця ламка – *Anguis fragilis* (Linnaeus, 1758). Західне Поділля входить в ареал поширення цього виду. Вперше про його знахідки згадано в праці Е. Ейхвальда [30], в околицях Кам'янець-Подільська її спостерігав Г. Бельке [29].

Поширена по всій території регіону, але скрізь зустрічається спорадично (рис. 2). Щільність популяції даного виду в Дністровському каньйоні (на відрізьку від р. Стрипи до м. Кам'янець-Подільський) – 5-6 ос./км, в Товтровому кряжі – 1-2 ос./км. Загальна чисельність виду в межах Західного Поділля невелика. За літературними даними в районі Придністровського Опілля (суміжна територія) – малочисельний вид [4]; в Карпатському регіоні – звичайний, але небагаточисельний вид 1-2 ос./100 м [23]); в Лівобережному Лісостепу України щільність літом складає 1-2 ос./10 км, весною – 5-10 ос./10 км. Веретільниця ламка вважається вразливим видом [6] і тому може швидко зникнути внаслідок трансформації природних ресурсів.



Рис. 2. Схема поширення *Anguis fragilis* на Західному Поділлі.

Узагальнення морфометричних даних, зокрема, близькість розміщення передлобових щитків і зовсім відокремлені лобно-

носовий і лобний щитки, дають підставу стверджувати про поширення на даній території номінативного підвиду.

Результати морфометричних вимірювань в мм (14 особин: 8 ♂♂, 6 ♀♀).

L. ♂♂ 165,5 – 230,0 (186,7 ± 4,50), ♀♀ 110,0 – 240,0 (156,6 ± 7,50).
L. cd. ♂♂ 175,0 – 228,0 (200,8 ± 7,80), ♀♀ 108,0 – 216,0 (157,4 ± 8,50).
L./L.cd. ♂♂ 0,85 – 1,0 (0,90 ± 0,02), ♀♀ 0,82 – 1,25 (0,93 ± 0,02); L.c.
♂♂ 11,8 – 17,0 (14,74 ± 0,40), ♀♀ 9,8 – 16,0 (12,26 ± 0,35). Lt. c. ♂♂ 8,7 – 13,0 (10,12 ± 0,20), ♀♀ 6,2 – 12,4 (8,48 ± 0,27). Al. c. ♂♂ 6,7 – 10,3 (8,03 ± 0,20), ♀♀ 4,6 – 9,7 (6,90 ± 0,22). Sq. ♂♂ 25 – 32 (28,40 ± 0,25), ♀♀ 25 – 30 (27,80 ± 0,50).

Ящірка зелена – *Lacerta viridis* (Laurenti, 1768). На Україні північна межа ареалу виду проходить через Поділля (Тернопільську, Хмельницьку та Вінницьку області) [3]. Вперше для регіону цей вид приводить Е. Ейхвальд [29]. За К. Ф. Кесслером [8] ящірка зелена зустрічається повсюдно в Подільській губернії, а О. Андржейовський [25] зазначав, що цей вид поширений до Дністра та Бугу. За свідченням Г. Бельке [29] ящірка зелена удосталь трапляється в околицях Кам'янець-Подільська, а Я. В. Бедряга [24] отримав екземпляр цього виду з Подільської губернії. Серії і окремі особини з дослідженої території зберігаються у фондах музеїв (ЗМ ННПМ, Санкт-Петербурзькому імператорському ЗМ).

Нечисленний представник герпетофауни Західного Поділля, що зустрічається виключно в районі Західно-Подільського Придністров'я (рис. 3). Надає перевагу схилам зі східною експозицією. Має плямистий характер поширення. Виявлена по долині Дністра с. Берем'яни – 3-6 ос./км [17]; а також в околицях сіл Губин, Хмелева, Касперівці, де чисельність популяції складає 0,6-1,2 ос./км. Знайдена на лісових галявинах околиць м. Мельниця-Подільська і с. Довжок, де на 50 м маршруту нарахували чотири особини. В інших місцях чисельність даного виду теж значно варіює. В Карпатському регіоні складає 2-14 ос./100 м. [23]. На Лівобережному Лісостепу України [6, 10] звичайно трапляється 1-5 ос./км, в оптимальних умовах в місцях підвищеної концентрації значно більше – 4-6 ос./10 м. Останніми роками спостерігається тенденція до зниження чисельності [6,7, 11, 22], що відповідає ситуації і в Західному Поділлі. Причиною негативних тенденцій є безпосереднє знищення природних біотопів.

За літературними даними [16, 18], що підтверджуються спостереженням авторів, ящірка зелена витісняє прудку із місць проживання.



Рис. 3. Схема поширення *Lacerta viridis* на Західному Поділлі.

Виходячи з даних морфометрії, можна стверджувати про належність західноподільських популяцій до номінативного підвиду.

Результати морфометричних вимірювань в мм (46 особини: 27 ♂♂, 19 ♀♀)

L. ♂♂ 98,0 – 135,0 (114,9 ± 4,50), ♀♀ 85,0 – 112,0 (100,7 ± 3,50).
 L. cd. ♂♂ 145,0 – 250,0 (198,5 ± 2,50), ♀♀ 133,0 – 207,0 (169,7 ± 0,60).
 L./L. cd. ♂♂ 0,65 – 0,43 (0,54 ± 0,20), 0,69 – 0,44 (0,56 ± 0,18). Sq. ♂♂ 46 – 56, ♀♀ 50 – 57. P. fm. ♂♂ 14 – 18, ♀♀ 13 – 18. Ventr. ♂♂ 24 – 32, ♀♀ 25 – 31. L. ab. ♂♂ 4 – 5, ♀♀ 4 – 5.

Ящірка прудка *Lacerta agilis* (Linnaeus, 1758). Найбільш чисельний і поширеніший вид ящірок в Україні. Територія Західного Поділля повністю входить в ареал цього виду [23]. На заході України вид представлений двома підвидами: *L. a. agilis* Linnaeus, 1758 і *L. a. chersonensis* Andrzejowski, 1832. Займає як природні стації, так і деформовані людиною біотопи. Відсутня на значній території лівого берега Дністровського каньйону, в тих біотопах де мешкає ящірка зелена (рис. 4). Про знахідки її біля Кам'янець-Подільська йдеться в праці Г. Бельке [29]. У фондах ЗМ ННПМ є дві особини з Тернопільської області Заліщицького району, від 20. 09.1940 р.

За результатами наших досліджень ящірка прудка є фоновим видом плазунів Західного Поділля. Зареєстрована на виходах вапнякових скель з чагарниковими заростями в природному заповіднику «Медобори», де чисельність виду місцями за

літературними джерелами [21] становила 125 ос./км, а за даними авторів 120-145 ос./км.



Рис. 4. Схема поширення *Lacerta agilis* на Західному Поділлі.

В інших місцях чисельність виду складала 23-25 ос./км («Вороняки»). Облік чисельності, проведений у червні 2005р в Борщівському районі, дав на км маршруту 42 особини. Очевидно, що чисельність виду на досліджуваній території є достатньо високою і залишається стабільною протягом багатьох років. Це спостереження відповідає даним інших дослідників, отриманих для різних регіонів України [4, 6, 7, 11, 23]. Всі вони зазначають ящірку прудку як чисельний і найбільш поширений вид серед суходільних плазунів.

Результати морфометричних вимірювань в мм (64 особини: 34 ♂♂, 30 ♀♀)

L. ♂♂ 64,0 – 87,0 ($74,80 \pm 0,25$), ♀♀ 65,0 – 91,5 ($78 \pm 0,18$). L. cd. ♂♂ 90,5 – 142,0 ($116,15 \pm 0,30$), ♀♀ 92,3 – 164,8 ($129,15 \pm 0,32$). L./L.cd. ♂♂ 0,72 – 0,53 ($0,62 \pm 0,35$), ♀♀ 0,86 – 0,54 ($0,68 \pm 0,50$). P. f. ♂♂ 10 – 15 ($M = 12,85 \pm 0,13$), ♀♀ 10 – 15 ($M = 12,36 \pm 0,16$). Ventr ♂♂ 24 – 32 ($M = 28,35 \pm 0,30$), ♀♀ 25 – 31 ($M = 28,75 \pm 0,25$). L. ab. ♂♂ 2 – 4 ($M = 2,70 \pm 0,16$), ♀♀ 2 – 4 ($M = 2,85 \pm 0,23$).

Ящірка живородна – *Lacerta vivipara* Jacquin, 1787. Вперше для Подільської губернії цей вид згадує К. Ф. Кесслер [8]. Трохи пізніше Г. Бельке [29] знаходив цю ящірку на берегах Дністра. Приурочена до вологих місць. За В. І. Тарашуком [19], південна межа ящірки живородної захоплює більшу частину Тернопільської, Хмельницької

та Вінницької областей. Однак через брак даних конкретні місця знахідок цього виду автором не вказуються.

Вид в регіоні нечисленний. Спорадично зустрічається в північній та частково у східній частині досліджуваної території (рис. 5), не виявлена у Західно-Подільському Придністров'ї. Чисельність від низької 1-2 ос./100 м (липень 2002 р., околиці м. Кам'янець-Подільський) до помірної 4-5 ос./100 м в районі «Вороняки». За літературними джерелами у Голицькому заказнику (Опілля) чисельність ящірки живородної складає 12 особин на 200 м маршруту, в околицях м. Бережани 20-25 ос./2 км [4]. В Карпатах чисельна, особливо в гірських районах, де відмічали 7-9 ос./100 м і 77 ос./га [2, 23].



Рис. 5. Схема поширення *Lacerta vivipara* на Західному Поділлі.

Результати морфометричних вимірювань в мм (25 особин: 11♂♂, 14♀♀).

L. ♂♂ 34,0 – 60,0 (46,87 ± 1,06), ♀♀ 34,8 – 67,0 (50,88 ± 1,20).
 L.cd. ♂♂ 41,0 – 96,0 (68,13 ± 1,60), ♀♀ 41,0 – 97,0 (62,22 ± 1,70); (t = 7,06).
 L./L.cd. ♂♂ 0,56 – 0,83 (0,71 ± 0,20), ♀♀ 0,99 – 0,57 (0,78 ± 0,20).
 Sq. ♂♂ 29 – 40 (M=34,55 ± 0,25), ♀♀ 28 – 32 (M = 30,60 ± 0,20).
 P.f. ♂♂ 9 – 13 (M = 11,85 ± 0,13), ♀♀ 7 – 12 (M = 10,05 ± 0,12).
 Ventr. ♂♂ 21 – 28 (M = 25,20 ± 0,30), ♀♀ 25 – 30 (M = 27,45 ± 0,20).
 L.ab. ♂♂ 3 – 4 (M = 3,60 ± 0,16), ♀♀ 3 – 4 (M = 3,45 ± 0,23).

Вуж звичайний – *Natrix natrix* (Linnaeus, 1758). За словами Е. Ейхвальда [30] і О. Андржейовського [25] цей вид зустрічається на Поділлі повсюдно. Г. Бельке [29] відмічав вужа звичайного в

околицях Кам'янець-Подільська. В Санкт-Петербурзькому зоологічному музеї також зберігаються особини з околиць цього міста, що були зібрані О.М. Нікольським на початку ХХ століття [13].

Взагалі, за літературними джерелами конкретних місць знахідок вужа звичайного на Західному Поділлі мало. Незважаючи на це, базуючись на сучасних даних, його слід вважати звичайним видом (рис. 6), який зустрічається по берегах річок, ставків, заплавних луках, лісових галявинах. Облік чисельності показав, що щільність популяцій цього виду коливається в значних межах в залежності від біотопу. На галявинах листяних лісів заповідника «Медобори» він траплявся 1-2 особинами на км маршруту, вздовж лівих приток Дністра на відрізку Стрипа – Збруч чисельність його була значно вищою – 20-23 ос./км. Цей вид є звичайним для інших регіонів Західної України (Опілля і Карпат [4, 23]), дуже чисельний в так званому Азово-Чорноморського екокоридорі [11].



Рис. 6. Схема поширення *Natrix natrix* на Західному Поділлі

За останні роки почастишали зустрічі вужа звичайного біля житла в сільській місцевості, що пов'язано, очевидно, зі значною чисельністю ропухи зеленої та наявністю місць придатних для відкладання яєць (купи гною та компосту). На відміну від багатьох інших рептилій нашої фауни не відчувається тенденції до зниження чисельності.

Результати морфометричних вимірювань в мм (56 особин: 23 ♂♂, 33 ♀♀).

L. ♂♂ 550,0 – 920,0 (738,0 ± 6,0), ♀♀ 670,0 – 920,0 (818,0 ± 5,50).
 L.cd. ♂ 135,0 – 220,0 (182,0 ± 4,50), ♀♀ 180,0 – 260,0 (222,0 ± 4,00); Sq.
 ♂♂ 18 (5,0%), 19 (92,0 %), 20 (3,0%); ♀♀ 18 (4,5%), 19 (89,5%), 20
 (6,0%). Ventr. ♂♂ 172 – 180 (M = 175,80 ± 0,65), ♀♀ 163 – 177 (M =
 169, 50 ± 0,70). S cd. ♂♂ 64 – 68 (M = 66,2 ± 0,65), ♀♀ 60 – 66 (M =
 64,0 ± 0,50). L. ab. ♂♂ 7 (15,5%), 8 (84,5%); ♀♀ 7 (11,0%), 8 (89,0%).
 Temp. ♂♂ 1+2 (16,0%), 1+3 (62,5%), 1+4 (21,5%); ♀♀ 1+2 (24,0%),
 1+3 (58,0%), 1+4 (18,0%). A. ♂♂ 1/1, ♀♀ 1/1.

Вуж водяний – *Natrix tessellata* (Laurenti, 1768). До середини 50-х рр. ХХ століття на території Західного Поділля не відмічався. Так, згідно зведення В.І Тарашука [19] його ареал не виходив за північну межу степової зони. Причому зустрічі цієї рептилії в материковій частині були спорадичними. До цього часу кількість відомих знахідок цього виду на Поділлі незначна. В ЗМ ННПМ зберігаються вужі здобуті в Тернопільській обл., Заліщицькому районі, с. Голігради, а також в Каспировському водосховищі і околицях с. Городок [24]. За проведеними дослідженнями цей вид досить поширений у Дністровському каньйоні, причому виключно у прибережній зоні (рис. 7).



Рис. 7. Схема поширення *Natrix tessellata* на основі літературних даних та власних спостережень.

На відрізку Монастирська – Кам’янець-Подільський чисельність досить значна – 15-18 ос./км, у нижній течії річок Стрипа, Коропець, Серет, Збруч трохи нижче (4-9 ос./км). Північними точками знахідок

даного виду у Західному Поділлі є околиці м. Теревовля, де на 200 м берегової лінії в середньому траплялось 2-3 особини, та околиці м. Скала-Подільська 5-6 ос./км. В Закарпатті численніший ніж на Поділлі (в межах 8-15 ос./км) [23]. На півдні України (в межах Азово-Чорноморського екокоридору чисельний 3-26 ос. на 100 м маршруту [11]).

В межах досліджуваного регіону має значну чисельність без тенденції до скорочення.

Результати морфометричних вимірювань в мм (63 особини: 39♂♂, 24♀♀).

L. ♂♂ 420,0 – 700,0 ($559,0 \pm 4,50$), ♀♀ 480,0- 750,0 ($612,0 \pm 0,55$); L.cd. ♂♂ 115,0 – 175,0 ($148,0 \pm 4,0$), ♀♀ 120,0 – 180,0 ($148,0 \pm 0,50$). L./L.cd. ♂♂ 3,40 – 4,20 ($3,78 \pm 0,40$), ♀♀ 3,50 – 4,50 ($3,88 \pm 0,30$). Sq. ♂♂ 18 (5,0%), 19 (92,0%), 20 (3,0%); ♀♀ 18 (4,5%), 19 (89,5%), 20 (6,0%). Ventr. ♂♂ 172 – 180 ($M = 175,80 \pm 0,65$), ♀♀ 163 – 177 ($M = 169,50 \pm 0,70$). S.cd. ♂♂ 64 – 68 ($M = 66,2 \pm 0,65$), ♀♀ 60 – 66 ($M = 64,0 \pm 0,50$). L.ab. ♂♂ 7 (15,0%), 8 (85,0%); ♀♀ 7 (11,5%), 8 (88,5%). Temp. ♂♂ 1+2 (16,0%), 1 + 3 (62,5%), 1 + 4 (21,5%); ♀♀ 1 + 2 (24,5%), 1 + 3 (58,0%), 1 + 4 (17,5%). A. ♂♂ 1/1, ♀♀ 1/1.

Полоз лісовий – *Elaphe longissima* (Laurenti, 1768). Вперше для Поділля цю змію зазначив О. Андржейовський [25], причому відніс її до численних видів плазунів. На початку ХХ століття Дж. Байгер знаходив його в околицях м. Оріховець і в заплаві р. Збруч [26]. Згодом він же його відмічав околицях м. Заліщики [27]. В середині ХХ століття В. І. Таращук [19] вказує на знахідки лісового полоза в Заліщицькому районі Тернопільської області. Останнє повідомлення, що стосується полоза теж з Заліщицького району (с. Городок) [14] і датується кінцем 70-х рр. минулого століття. Таким чином, знахідки цього виду відносяться до Західно-Подільського Придністров'я (рис.8). Пошуки даного виду на території Західного Поділля протягом останніх 30 років не увінчалися успіхом, що дає підстави вважати його регіонально зниклим.

Мідянка – *Coronella austriaca* (Laurenti, 1768). На заході України поширений номінативний підвид *C. a. austriaca* (Laurenti, 1768) [1, 3]. Е. Ейхвальд [30] зазначав, що на Поділлі мідянка зустрічається повсюди. Г. Бельке [29] зустрічав її біля Кам'янець-Подільська. В ЗМ ННПМ НАН України є мідянки здобуті в Тернопільській обл., Заліщицькому р-ні, с. Печорна та с. Добровляни [24]. В цілому в досліджуваного регіоні зустрічається спорадично (рис. 9) і заслуговує на статус рідкісного виду. В останні десятиліття іншими дослідниками [4] в Дністровському каньйоні на Червоній горі

виявлена лише одна особина (с. Берем'яни Бучацького району). Найбільша чисельність виду в околицях с. Касперівці Заліщицького району, де на 2-3 км маршруту зустрічається 1-2 особини.



Рис. 8. Схема поширення *Elaphe longissima* на Західному Поділлі за літературними даними.

Загальна чисельність виду в межах регіону є дуже низькою. Враховуючи це, необхідно приділити особливу увагу охороні. На Лівобережному Придніпров'ї мідянка є порівняно звичайним видом [11], на півдні степової зони України щільність популяції даного виду низька або на межі [7].

Результати морфометричних вимірювань в мм (10 особин: 3♂♂, 7♀♀).

L. ♂♂ 430,0 – 700,0 (552,0 ± 6,20), ♀♀ 450,0 – 780,0 (612,0 ± 5,80).
 L.cd. ♂♂ 88,0 – 170,0 (132,0 ± 4,50), ♀♀ 86,0 – 120,0 (100,05 ± 6,50).
 L./L.cd. ♂♂ 3,20 – 6,50 (4,67 ± 0,50), ♀♀ 3,30 – 6,80 (5,10 ± 0,50). Sq. ♂♂ 19 (100,0%), ♀♀ 19 (100,0%).
 Ventr. ♂♂ 139 – 180 (M = 156,0 ± 0,50), ♀♀ 143 – 192 (M = 166,50 ± 0,70). S.cd. ♂♂ 48 – 60 (M = 56,0 ± 0,50), ♀♀ 49 – 58 (M = 52,50 ± 0,50).
 L.ab. ♂♂ 7 (85,0%), 8 / 7 (5,0%), 8 (10,0%); ♀♀ 7 (85,0%), 8 / 7 (4,0%), 8 (11,0%).
 Temp. ♂♂ 2 + 1 (12,0%), 2 + 2 (88,0%); ♀♀ 2 + 1 (15,0%), 2 + 2 (85,0%).
 A. ♂♂ 1/1, ♀♀ 1/1.

Гадюка звичайна *Vipera berus* (Linnaeus, 1758). За словами Е. Ейхвальда [30] ці гадюки часто зустрічаються на Поділлі, там же відмічав її і К. Ф. Кесслер [8]. В Зоологічному музеї ННПМ НАН України зберігається екземпляр, здобутий ще А. А. Браунером в околицях с. Славута (Хмельницька область).



Рис. 9. Схема поширення *Coronella austriaca* на Західному Поділлі.

За сучасними даними гадюка зустрічається спорадично і її слід вважати рідкісним видом регіону (рис. 10). У 2001 р. одна особина виявлена в околицях с. Устечко Заліщицького району. Щільність популяції в Товтровому кряжі, де чисельність цього виду найбільша, складає 3-4 особини на 2 км маршруту. в Карпатах є звичайним видом і для порівняння тут її чисельність дорівнювала в середньому близько 5ос./1500 м, а місцями досягала 5-10 ос./500м [23].



Рис. 10. Схема поширення *Vipera berus* на Західному Поділлі за власними матеріалами.

Спорадичність поширення, а також низька чисельність виду на даній території дозволяє зробити висновок, що в умовах західного Поділля ця змія потребує безсумнівної охорони.

Результати морфометричних вимірювань в мм (3 особини: 1♂♂, 2♀♀).

L ♂♂ 380,0 – 595,0 (468,0 ± 4,50), ♀♀ 420,0 – 630,0 (526,0 ± 2,50).
L.cd. ♂♂ 56,0 – 88,0 (72,0 ± 5,0), ♀♀ 45,0 – 75,0 (62,0 ± 3,50). L./L.cd. 5,70 – 8,0 (6,50 ± 0,50), ♀♀ 7,20 – 9,80 (8,20 ± 0,50). Sq. ♂♂ 20 (2,0%), 21 (92,0%), 22 (3,0%), 23 (3,0%); ♀♀ 20 (1,0%), 21 (94,0%), 22 (3,0%), 23 (2,0%). Ventr. ♂♂ 123 – 150 (M = 135,50 ± 0,25), ♀♀ 122 – 155 (M = 139,30 ± 0,50). S.cd. ♂♂ 30 – 46 (M = 40,06 ± 0,32), ♀♀ 25 – 38 (M = 29,02 ± 1,30). L. ab. ♂♂ 8 (8,5%), 8/9 (5,0%), 9 (72,5%), 9/10 (12,0%), 10/10 (2,0%); ♀♀ 8(8,0%), 8/9 (6,0%), 9 (70,0%), 9/10 (10,0%), 10/10 (6,0%). A. ♂♂ 1, ♀♀ 1.

Таким чином, в межах дослідженого регіону виявлено 9 видів плазунів, що становить менше ніж половину всієї фауни плазунів України в цілому і біля 70% заходу зокрема. Число видів регіону за останні 100 років зменшились за рахунок полоза лісового, який ще на початку ХХ століття був нечисленним, але вочевидь, досить звичайним. У загрозовому стані знаходяться такі види як черепаха болотяна, ящірка зелена, мідянка та гадюка звичайна. Ці види 100 років тому були звичайними або численними для Західного Поділля, зараз вони зустрічаються більш менш спорадично, і є усі підстави вважати їх такими, що значно знизили свою чисельність. До численних видів зі стабільною щільністю поселень слід віднести ящірок прудку і живородну, хоча чисельність першої за рахунок зменшення арен існування однозначно знизилася і навіть можливо у кілька разів. Веретільницю ламку слід віднести до виду, стосовно якого існує певний дефіцит даних, оскільки ця ящірка веде дуже потаєний спосіб життя. До досить благополучних видів слід віднести вужа звичайного, а вужа водяного є усі підстави вважати інвазійним видом, який в водойми Західного Поділля вселився в 60-70-х рр. ХХ століття після зміни водного режиму р. Дністер внаслідок її зарегулювання, що призвело і до зміни іхтіофауни.

Підводячи підсумок цьому аналітичному дослідженню, слід зазначити, що особливості сучасного стану видів плазунів, що зараз трапляються на Західному Поділлі, це не є якісь такі особливості саме цього регіону, а скоріш це сукупність видоспецифічних тенденцій, які в тій чи іншій мірі проявляються у конкретних видів на всьому їх ареалі і особливо в лісостеповій зоні України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьева Н. Б., Орлов Н. Л., Халиков Р. Г., Даревский И. С., Рябов С. А., Барабанов А. В. Атлас пресмыкающихся Северной Евразии (таксономическое разнообразие, географическое распространение и природоохранный статус). – С-Пб : Зоол. Ин-т, 2004. – 232 с.
2. Андреев И. Ф. Амфибии и рептилии Прикарпатья // Уч. зап. Кишинев. гос. ун-та. – Кишинев, 1953. – Т. 8. – С. 257-270.
3. Банников А. Г., Даревский И. С., Ищенко В. Г., Рустамов А. К., Щербак Н. Н. Определитель земноводных и пресмыкающихся фауны СССР. – М.: Просвещение, 1977. – 415 с.
4. Барабаш О. В. Екологія земноводних та плазунів Опілля // Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – Чернівці, 2002. – 20 с.
5. Динесман Л. Г., Калецкая М. Л. Методы количественного учета амфибий и рептилий // Методы учета и географическое распределение наземной фауны. – М., 1952. – С. 329-341.
6. Зіненко О. І. Плазуни Лівобережного Лісостепу України (поширення, морфологія, таксономія, біологія, екологія): Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – К., 2006. – 21 с.
7. Кармишев Ю. В. Плазуни півдня степової зони України (поширення, мінливість, систематика та особливості біології) // Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – К., 2002. – 20 с.
8. Кесслер К. Ф. Естественная история губерний Киевского ученого округа. Зоология. Часть систематическая. Животные земноводные. – К., 1853. – 256 с.
9. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн. 1979 рік). – К.: Вид. Мінекобезпеки України, 1998. – 76 с.
10. Котенко Т. И. К экологии зеленой ящерицы на восточной границе ареала вида // Материалы V Всесоюз. Совещ. "Вид и его продуктивность в ареале". – Вильнюс, 1988. – С. 133-134.
11. Котенко Т. И. Роль Азово-Черноморского функционального экокори́дора в Биологии. – 2007. – Вып. 21. – С. 20-54. сохраниении пресмыкающихся // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія:
12. Марисова І. В. Земноводні та плазуни північної Тернопільщини // Наук. зап. Кременецького педінституту. – Тернопіль, 1961. – Т. 6. – С. 23-35.
13. Никольский А. М. Пресмыкающиеся (Reptilia). – Петроград, 1915. – Т. 2. Ophidia. – 350 с. (Фауна России и сопредельных стран).
14. Пилявський Б. Р. Новая находка эскулапова полоза в Тернопольской области // Вестник зоологи. – 1983. – №2. – С. 83-84.
15. Руководство по изучению земноводных и пресмыкающихся / Ред Н. Н. Щербак. – Киев, 1989. – 172 с.
16. Ситнік О. І. Справжні ящірки (*Lacertidae*) в умовах Центрального Лісостепу України: Популяційний аналіз. – К.: Київ. держ. ун-т, 2004. – 126 с.
17. Соболенко Л. Ю. Вивчення ящірки зеленої *Lacerta viridis* (Laurenti, 1768) (Lacertide, Saugia) на території Західного Поділля // Наук. Зап. Тернопільського педунівер ім. В. Гнатюка, сер. Біологія. – 2003. – Т. 1 (20). – С. 29-31.
18. Тарашук В. И. К экологии зеленой ящерицы (*Lacerta viridis* Laug.) Каневского биогеографического заповедника // Наук. зап. Київ. держ. ун-ту. – 1950. – Т. 9, Вып. 6. – С. 109-131.

19. Тарашук В.І. Земноводні та плазуни // Фауна України. – Т. 7. – Вид-во АН УРСР. – 1959. – 239 с.
20. Татаринов К. А. Фауна хребетних заходу України. – Львів: Вища школа, 1973. – 255 с.
21. Шайтан С. В. Особенности распространения и экологии земноводных и пресмыкающихся (Amphibia, Reptilia) Западной Лесостепи Украины // Вестник зоологии. – 1999. – Т. 33, № 4-5. – С. 95-98.
22. Щербак Н. Н. Земноводные и пресмыкающиеся Крыма. – К.: Наук. думка, 1966. – 239 с.
23. Щербак Н. Н., Щербань М. И. Земноводные и пресмыкающиеся Украинских Карпат. – К.: Наук. думка, 1980. – 268 с.
24. Щербак М. М. Плазуни басейну р. Південний Буг (Поділля) // Природа центрального лівобережжя Південного Бугу. – Умань, 1993. – С. 90-107.
25. Andrzejowski. A. Reptilia inprimis Volhinae, Podoliae et gubernium Chersonensis. Nouv. Mem. de la Soc. imper. des natur. de Moscou, 1832. – Vol. 2. – S. 319-346.
26. Bayger J. A. Przyczynki do znajomosci gadow i plazow krajowych // X Zjazd Zakazy I Przyczynki do polskich. – Lwow, 1907. – S. 52-53.
27. Bayger J. A. Gady i plazy Galicyi z uwzględnieniem ich geograficznego rozmieszczenia. – Kosmos, 1909. – Vol. 34, № 3/4. – S. 255-263.
28. Bayger J. A. Klucz do oznaczania plasow i gadow: Klucz do oznaczania zwierzat kregowych polski. Pod. red. H. Hoyera. – Krakow, 1937. – 93 s.
29. Belke G. Esguise de l'histoire naturelle de Kamieniec-Podolski, Les travaux des Natural. de Moscow, 1859. – XXXII, № 1. – 345s.
30. Eichwald E. Naturhistorische Skizze von Lithauch, Volhynien und Podolien. – Wilna Oufkosten des verb, 1830 – S. 233-234.
31. Fritz U. Zur innerartlichen Variabilität von *Emys orbicularis* (Linnaeus, 1758). 2. Variabilität in Osteuropa und Redefinition von *Emys orbicularis orbicularis* (Linnaeus, 1758) und *E. orbicularis hellenica* (Valenciennes, 1832) // Zool. Abh. Staatl. Mus. Tierkd. Dresden. – 1992. – Vol. 47, N 5. – S. 37-77.
32. Kotenko T. Distribution, habitats, abundance and problems of conservation of the European pond turtle (*Emys orbicularis*) in the Crimea (Ukraine): first results // Proceedings of the 3 International Symposium on *Emys orbicularis* / Eds Frirz U. & Havas P. – Biologia, Section Zoology, Bratislava. – 2004. – Vol. 59, Suppl. 14. – P. 33-46.

Л.Ю. Соболенко, С.В. Тарашук

ФАУНА ПЛАЗУНІВ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Ключевые слова: герпетофауна, Подолье, численность

Приводятся оригинальные данные по современному состоянию пресмыкающихся Западного Подолья. Установлено, что из 10 видов, отмечавшихся в регионе последние 100 лет сохранилось девять. Один вид (*Elaphe longissima*) вымер, четыре вида (*Emys orbicularis*, *Lacerta viridis*, *Coronella austriaca*, *Vipera berus*) находятся в критическом или близком к критическому состоянию, два вида (*L. agilis*, *L. vivipara*), хотя и снизили численность, но сохранили стабильные поселения, еще два вида (*Natrix natrix*, *N. tessellata*) — благополучные, а по одному (*Anguis fragilis*) нет достаточной для выводов информации. Подчеркивается, что в целом состояние рептилий в регионе

вписывается в общую тенденцию снижения численности и разнообразия представителей этого отряда, характерную для Лесостепной Украины.

L.Yu. Sobolenko, S.V. Tarashchuk

REPTILE FAUNA OF WESTERN PODILLYA

Key words: reptiles, Podilla, population number

Original data concerning the contemporary state of the reptile fauna of the Western Podillya is provided. It has been concluded that 9 out of the 10 recorded here during the past century species have survived. One species (*Elaphe longissima*) has disappeared, four species (*Emys orbicularis*, *Lacerta viridis*, *Coronella austriaca*, *Vipera berus*) are critically endangered or close to being critically endangered, two species (*L. agilis*, *L. vivipara*) have declined in numbers, however have retained stable populations, other two (*Natrix natrix*, *N. tessellata*) are in a satisfactory condition, and for one (*Anguis fragilis*) there is insufficient information for making any conclusions. It is underlined that in general the state of the reptile fauna in the region corroborates with the overall trend of the decline of numbers and diversity of reptiles in the Forest-Steppe Zone of Ukraine.